

Xatirə Musayeva, Leyla Tacəddinli ³⁰**İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ DİNLƏMƏ TAPŞIRIQLARININ ROLU VƏ TİPOLOGİYASI**

Dil – varlığı dərk etmə vasitəsidir. Dil cəmiyyətdə ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə olunur. Dil əldə olunmuş hər bir elm və təcrübəni mühafizə edərək əbədiləşdirir, onun yaşamasına və inkişafına kömək edir. Belə ki, insanlar dil vasitəsilə özündən əvvəlki bilik və bacarığını yeni nəsələyə verilmək şansı qazanırlar. Kökləri, 5-ci əsrdə yaşayan alman tayfalarına qədər uzanan ingilis dili dinamik təkamül yaşamışdır. Eramızın 450-ci ildən 1150-ci ilə qədər danışılan qədim ingilis dili, dilin linqvistik bazasını təşkil etmişdir. Müasir ingilis dili isə 18-ci əsrdə yaranmağa başlamış, Sənaye inqilabı və Britaniya İmperiyasının genişlənməsi amilləri ilə formalaşmışdır. Bu gün ingilis dili regional nüansları əks etdirən variasiyaları ilə qlobal bir dildir. Köhnə ingilis dilinin müasir ingilis dilinə təkamülü, sosial və mədəni dəyişiklikləri özündə əks etdirir. İngilis dilinin effektiv öyrənilməsi yollarından biri dinləmə bacarığını artırmaqdır. “Dinləmə qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi üçün istifadə etməli olduğumuz yollar daha sadədir. Çünki dinləmə qabiliyyəti əsasən praktika, yəni dəfələrlə dinləmək vasitəsilə inkişaf etdirilir. Bunun üçün rəqəmsal dünya bizə müxtəlif imkanlar açır” (1, 57). Müxtəlif video materiallar, dialoqların dinlənilməsi bu vərdişlərin inkişaf etməsinə gətirib çıxaran təsirli təsiri göstərir. Dinləmə məşqləri, iş və sosial vəziyyətlərə, eləcə də mənzil kirayələmək kimi faydalı ssenarilərə əsaslanır və dinləyiciləri dinləmə prosesinə alışdırmaq üçün hazırlıq fəaliyyətlərinin də izahı verilir. Dinləməni daha səmərəli etmənin bir yolu da dinləmək istədiyimizi seçmək və onu daha yavaş sürətlə səsləndirməkdir. Dinləmə prosesinin ilkin mərhələsində doğma ana dilində altyazılı ingilis seriallarına baxmaqla başlamaq olar. Səsdən çox, altyazıları izləmək və təbii sürətlə ingilis dilinin səslərinə qulaq asmaq və əlaqəli danışmaq kimi xüsusiyyətlər, başlanğıc üçün yaxşı mərhələdir. Məsələn, BBC kanalının hazırladığı “Follow me” video dərsləri çox maraqlıdır. Videodərslər başlanğıc səviyyədən başlayıb ən yüksək səviyyə qədər video syujetlərlə davam edir və bu proses həm dinləmə həm də vizual cəhətdən diqqət cəlb edir.

“Follow Me! It is a series of television programmes produced by the BBC, to provide a crash course in the English language. It became popular in many overseas countries as a first introduction to English; for example, one hundred million people watched the show in China alone. It still is, the most successful English course ever.

Dialogue 1 (Follow me, BBC beginner)

Are you Sam Bleak?

No, I am not. Sorry, but I am not Sam Bleak. I am Francis Matthews

I beg my pardon Francis.

Not at all

Dialogue 2 (Follow me, BBC beginner)**Knocking the door. The elderly woman opens it**

Hi. Are you Mary Brown?

Hello. Yes, I am. I am Mary Brown

I am Francis.

Oh, very nice, Francis. Come in, please

Thank you very much

You are welcome.

Dialogue 3 (Follow me, BBC beginner)**Phone is calling**

Hello

Hi. Sorry, is it 998 567 876 ?

Yes it is. You dial the right number

Are you Francis?

No, I am John. Francis is my roommate. But now, he is out.

Oh, sorry, I'll dial later

Good bye

Bye

“Dinləmə prosesində fərqli ləhcə və dialektlər, slenqlər də mühüm əhəmiyyətə malikdir. Canlı danışmada çox işlədilən bu variantlar xaricilər üçün, dili öyrənən əcnəbilər üçün dinləyib anlamada müəyyən çətinliklər yaradır. Bunun üçün də bu variasiyaları araşdırıb öyrənmək vacib faktorlardan biridir.” (2, 78) Dilçilər slenqləri 2 növə ayırırlar: ümumi və xüsusi slenqlər. Ümumi slenqlər hər hansısa bir sosial və ya professional qrupa aid olmayan sözləri özündə cəmləşdirir. Xüsusi slenqlər isə özündə “yeniyyət slenqi”, “universitet slenqi”, “futbol slenqi” və s cəmləşdirir. İngilis dilinin dialektlərində işlənən bir neçə slenqlərə nəzər salaq: **Bat- sürət (hərəkət sürəti)**. Bu slenqə Yorkşir, Lankəşir, Dərem və Kamberlənddə rast gəlinir. Məsələn, Doon't ye goo a sooch a bat, yeen't walkin' for a weeger.” **Bone- dilənmək**; “He'll bone thun wol than pays him ivvry awpny.” (3, 45) Bu slenq əsasən Yorkşir və Çeşirdə yayılıb. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilinə Amerikanın regional dialektlərindən keçən amerikan elementləri öz stabilsizlikləri ilə fərqlənirlər. Bir qayda olaraq onlar müəyyən vaxtdan sonra istifadədən çıxır, lakin, ingilis slenqləri əsrlərlə istifadə olunaraq dildə qorunub saxlanırlar. S. Beykerin söylədiklərinə əsasən ingilis dilinin Avstraliya variativində mövcud olan slenqlərin əksəriyyəti digər variativlərdən alınmadırlar. Belə ki, onların yalnız 40

³⁰ Heydər Əliyev adına Hərbi İnstitut. khatiremusayeva@mail.ru

%-i avstraliya slenq lüğətinə aiddir. Qalan 35%-i Kokni sözləri, 25%-i amerikanizmlərdir. “Leary” amerikan slenqi xarab, köhnə mənasını verir. Avstraliya variativində isə bu slenq zövqsüz, vulqar mənasını verir. İngilis dialektində bu slenq aşağıdakı mənə ilə açıqlanır: “To sneak about with a shy and silly expression, as if afraid to look one’s neighbor in the face” Bəzən dialektlərdə elə sözlərə rast gəlirik ki, onlar heç bir lüğətdə və ya heç bir ədəbiyyatda işlənmir, lakin, ayrı-ayrı regionlarda danışq dilində bu slenqlərə rast gəlmək olur. Bəzən isə onlar lüğətlərdə qeyd şəklində verilir; US slang, Aust slang, Canadian slang və s. Bir nümunə gətirək: məsələn, “bail” sözünün 2 mənasını misal göstərək: Qulp (çaynik, fonar), işdən yayınmaq (kimdənsə qaçmaq). Bu slenq XVII əsrdə şimalı Amerikada istifadə olunmuş, hələ də İngiltərənin şimal bölgəsində (əsasən Yorkşirdə) geniş istifadə olunur. Bilirik ki, ümumi ingilis dili standartı digər regional dil standartları ilə (amerikan, avstraliya və s) uyğun gəlmir. Dinləmə dil inkişafı və idrak inkişafına zəmin yaradır və sağlam ünsiyyət bacarıqlarının mənimsənilməsində, təşkilində və inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayır. Tələbələr xarici dili mənimsəməkdə sözləri düzgün tələffüz etməyi və düzgün istifadə etməyi öyrənir. Bu o deməkdir ki, nitq və digər bacarıqları dil bacarıqlarından öyrənməyin yolu dinləməkdən keçir. Dinləmə insanın üstünlüklərindən asılı olaraq anlamaq və ona reaksiya vermək fəaliyyətidir.

Dinləmə prosesindən daha yaxşı nəticə əldə etmək üçün müxtəlif saytlardan, dinləmə tapşırıqları olan dərs vəsaitlərindən istifadə etmək vacibdir. Bu baxımdan Los-Angeles Universitetinin hazırladığı “Spectrum” vəsaiti diqqəti cəlb edir. Bu vəsait dialoqlar əsasında qurulub və “native speakers” dil daşıyıcıları bu dialoqları səsləndirdiyi üçün onun mənimsənilməsi də rahat olur. Bu dialoqları dinləməklə söz ehtiyatının genişlənməsi ehtimalı da artmış olur.

TAKING OFF

United Airlines Flight 988 is flying from Seattle, Washington, to Chicago, Illinois.

Laura Enders: Jim Blake! What a surprise?

Jim Blake: I don’t believe it. What are you doing here in Seattle?

L: Oh, I just spent a few days with my parents. Now I am on my way home to Chicago

Jim: Gee. It’s been a long time.

L: It sure has. Say, I hear you started your own computer business.

Jim: How did you know?

L: My mom, she keeps track of all my old friends.

B.

Monica Blake (coughs)

Jim: Oh, I am sorry, have you two met each other?

Laura: No, I don’t believe we have.

Jim: Laura, this is my wife, Monica. Monica, I’d like you to meet Laura Enders. Laura and I went to high school together.

Monica: It is nice to meet you, Laura.

Laura: Nice to meet you, too.

ANNOUNCER: (Over loudspeaker) United Airlines Flight 988 to Chicago is now boarding at Gate 9.

İki dialoqu dinlədikdən sonra eşitdiyimiz yeni ifadələri təhlil edə bilərik

What new expressions or words do you hear in these two dialogues?

Taking off- ifadə azərbaycan dilində– Uçuş (təyyarənin uçuşu)

Take off ifadəsi çıxarmaq, soyunmaq mənasında işlənir–Take off your coat. It is stuffy inside.; lakin yuxarıda göstərilən ifadə taking off-frazeoloji birləşmə kimi bir mənə ifadə edir.

United Airlines-ABŞ Hava Yolları

Flight- Reys

A suprise-təəccüb-noun, to surprise-təəccübləndirmək, syn. to astonish, to puzzle Laura: Oh, it’s my flight. I have to go.

Monica: We’ve got a plane to catch, too.

Laura: Where are you off to?

Monica: We are taking a week off and going to Hawaii.

Laura: Really? Have you been there before?

Monica: Yes, a few times.

Laura: Well, enjoy yourselves.

Monica: Thanks, we will.

Laura: Great seeing you, Jim. Nice to meet you, Monica.

Jim: Same here.

Monica & Jim: Bye.

C.

Doug Lee: I see, you are reading the new Stephen King's novel.

Laura: I can’t put it down. Have you read it?

Doug: As a matter of fact, I just finished it. The ending is great.

Laura: Don’t tell me. I am almost done.

Doug: Are you from Chicago?

Laura: Well, originally I am from Seattle, but I live in Chicago now.

Doug: How do you like it?

Laura: Very much. Have you ever been to Chicago?

Doug: No, I have not. This is my first trip. I have a job interview there. By the way, my name is Doug Lee.

Laura: I am, Laura Enders.

D. Flight attendant: Here, let me help you get that down.

Laura Enders: Oh, thanks. That is very kind of you. Doug: I have enjoyed talking to you, Laura.

Laura: I've enjoyed talking to you, too, Doug. Good luck on your interview

Doug: Thanks. I really need this work

Let's discuss above given dialogues

To catch a plane- təyyarəyə çatmaq, as to catch a bus, to catch a taxi

To be off to-to go- getmək, Where are going= where are you off to?

Take some days off- istirahət üçün bir neçə günlük məzuniyyət götürmək

Enjoy yourselves-Have a fun! Yaxşı, xoş əyləncələr, xoş istirahət

Great seeing-Nice to meet you! Görüşümüzdən məmmun oldum

As a matter of fact-faktlara əsaslanaraq, faktiki olaraq

Trip-səyahət

CHOOSE THE CORRECT ANSWER

1. Jim and Laura

a) Have known each other for a long time.

b) Haven't known each other for a long time.

2. Doug and Laura

a) Have known each other for a long time

b) Haven't known each other for a long time

READ THE SENTENCES AND SAY "TRUE" OR "FALSE"

1. Laura lives in Seattle.

2. Jim and Laura are from the same hometown.

3. Laura and Monica have met each other before.

4. Doug has read the new Stephen King's novel.

5. Doug has a job in Chicago

Dinləyib-anlama nitq fəaliyyətinin əsas növlərindən biridir. Əvəlcə, dinləyib-anlamanın nə olduğunu izah edək. Dinləmə nəticədən şifahi və şifahi olmayan mesajları qəbul etmə, anlama, şərh etmə, onlara cavab vermə qabiliyyəti və effektiv ünsiyyətin açarıdır. Dinləmə mədəniyyəti XXI əsrin ən vacib və zəruri bacarıqlarından sayılır. Həm dinləmə, həm də anlama prosesini keyfiyyətli, səmərəli səviyyədə başa vurmaq üçün kifayət qədər söz ehtiyatına malik olmaq və ya kifayət qədər sözün məna qatını bilmək lazımdır. "Anlama idrak prosesidir, onun üçün dinləmə materialı da linqvistik, psixoloji, təlimi tələblərə cavab verməlidir. Linqvistik dedikdə onun dil qaydalarını özündə əks etdirməsi nəzərdə tutulur. Psixoloji dedikdə isə onun yaş, anlaq səviyyəsi nəzərdə tutulur. "Tələbələrin dinləmə bacarıqlarını təkmilləşdirmək üçün biz onların performans haqqında məlumat toplamaq, ehtiyac duyulan xüsusi səhələri hədəf almalı və sonra fərdiləşdirilmiş təlimat və məqsədyönlü təcrübə təmin etməliyik" Audio mətn dinləndikdən sonra mətnə ifadə olunan faktlar, təfərrüatlar, məlumatlarla bağlı tələbələrdə suallar yaranı bilər. "Audio hekayə kontekstində istifadə olunan sözlərin mənalari ilə bağlı suallar yaranırsa, dinlədikləri mətnə nəticə çıxara bilirlərsə, hərfi mənadan kənara çıxaraq deyilənləri şərh edə bilirlərsə, əsas ideyanı müəyyənləşdirirlərsə, mətnin məqsədini izah edirlərsə, düzgün təhlil edə bilirlərsə, deməli, dinləyib-anlama prosesi uğurla həyata keçirilmişdir".

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. В.Н. Ярцева «Развитие национального английского литературного языка», Москва, 1969, переиздание, 2009
2. I.V. Arnold "English Word", M, 2006
3. J.Wright "English dialect dictionary", London, 2007
4. 4.M.M. Маковский « Английские социальные диалекты», Москва, 2002

Açar sözlər ünsiyyət bacarıqlar qazanmaq qədim dinləmə müxtəlif sosial

Ключевые слова коммуникация умения зарабатывать старинный прослушивание вшааукте социальный

Key words communication skills gain ancient listening different social

SUMMARY

Of the four major language skills, speaking and listening are by far the oldest forms of communication and pre-date formal human writing systems by tens of thousands of years. In simplest terms, it means that speaking and listening are fundamental human communicative tools and since the beginning of humankind have been our most basic and primal way of conveying messages. Thus, listening is a very important skill and it is important to prepare appropriate and effective listening activities for your classes. There are tons of listening activities to choose from whether they are information gaps, listening for details/ main ideas, role plays, simulations, debates, or a host of other activities.

The choice of the activity will depend on the objective of the activity (are the students listening for comprehension/fluency or listening for accuracy?) as well as the level of the students. And of course you will have to consider the amount of time allotted, but the most important thing to remember is that listening should be an integral part of English lessons. Students need to be provided with sample opportunities to practice their listening skills not only in class with their peers but also by themselves in more autonomous conditions. Practice with peers is important because communication takes more than one person and it is crucial to have real-time communication of messages.

РЕЗЮМЕ

Аудирование на начальном этапе обучения является одной из самых актуальных тем в современной методике обучения английскому языку. Речевое общение невозможно без прослушивания. Различают такие виды прослушивания, как экстенсивное и интенсивное. Интенсивное проводится на уроке и сопровождается предустановкой определенного задания. **Экстенсивное прослушивание** – это аудирование, которое учащиеся осуществляют вне урока, по собственному желанию, чаще для удовольствия. “Для экстенсивного прослушивания чаще всего используют аудио- и видеоматериалы, Интернет-ресурсы или прямое общение с носителями иностранного языка по видеоконференции. Для аудирования в классе лучше всего выбирать аутентичные тексты (т.е. речь носителя языка) – запись по радио, телеинтервью и т.д.” (4, 27-28) Для аутентичного прослушивания подходят объявления в аэропорту, также полезно использовать тексты песен. Учащиеся могут подставлять в них слова, строки. Можно использовать выпуск новостей: учащиеся устанавливают, какие темы были озвучены, и порядок озвучивания тем. Психический процесс аудирования можно описать следующей цепочкой: внимание, восприятие звуков на слух, идентификация их мозгом, сличение звуковой формы с имеющимся в памяти образцом. Результатом этого может стать как положительная реакция – понимание речевого отрывка, так и отрицательная – непонимание. Психологи утверждают, что наличие установки на запоминание и понимание способно улучшить результат аудирования. Речь идет о вероятностном прогнозировании – установки смысловых и лингвистических связей в контексте. Важным моментом является наличие потребности понимания у слушающего. Это означает, что большую важность для успеха аудирования имеет предтекстовый этап.

RƏYÇİ: dos. S.Abbasova